

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

**Dialogul cu clasicismul de la Weimar. Thomas Mann
și Bertolt Brecht în »convorbire« cu Goethe și Schiller**

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Corbea-Hoișie Andrei

Doctorandă:

Humă I. Cezara

ANUNȚ

La data de 23.09.2019, ora 11.00, în Amfiteatrul "A. Philippide" (III.12), dra HUMĂ I. CEZARA va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul DER DIALOG MIT DER WEIMARER KLASSIK. THOMAS MANN UND BERTOLT BRECHT IM »GESPRÄCH« MIT GOETHE UND SCHILLER, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Conf. univ. dr. Ion Lihaciu, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoișie, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. Gabriel H. Decuble, Universitatea din București

Conf. univ. dr. Romanița Constantinescu, Universitatea din București

Cercet. princ. I dr. Alexander Rubel, Academia Română, Filiala Iași

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

Cuprins

I. Introducere	7
I.1. Argument și metode de lucru.....	7
I.2. Aspectul dialectic al limbii	13
I.3. Clipa împlinirii a clasicismului de la Weimar: Dialogul dintre Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich Schiller pornind de la corespondența lor	23
I.4. Preliminarii teoretice despre estetica receptării clasicismului de la Weimar în modernitate.....	37
I.5. Considerații generale cu privire la reprezentarea conceptului de experiență estetică la Hans-Georg Gadamer și Hans Robert Jauss	39
II. Dezbateri asupra teoriei esteticii receptării în „ <i>Wahrheit und Methode</i> “ de Hans-Georg Gadamer și „ <i>Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik</i> “ de Hans Robert Jauss.....	42

II.1. Drumul de la estetica efectului până la estetica receptării.....	42
II.2. Percepția comportamentului literar-estetic. <i>Poiesis</i> , <i>Aisthesis</i> și <i>Katharsis</i> – trei dimensiuni ale receptării. „Desfătarea-de-sine-în-desfătarea-cu-Altul’ ..	46
II.3. Relația de interdependență dintre întrebare și răspuns sau „întrebarea ca punct de început al înțelegerii” ..	52
II.3.1. Reflecții asupra noțiunilor centrale de orizont de așteptare și de înțelegere, schimbarea de orizont, precum și fuziunea orizonturilor în „ <i>Wahrheit und Methode</i> ” .. de Hans-Georg Gadamer.....	52
II.3.2. Primatul întrebării asupra răspunsului ..	58
II.4. Receptarea ca interpretare sau explicarea percepției textului ca receptare productivă. Studiu de caz privind motivul „ Iphigeniei “ la Racine și Goethe în decursul procesului estetic-receptiv ..	62
II.4.1. Excurs: Personajul Iphigenie la Euripide și Johann Wolfgang von Goethe ..	62

II.4.2. Excurs: Tragedia, un concept necesar în economia discursului literar-istoric..	70
II.5. Considerente teoretice cu privire la studiul „ <i>Literaturgeschichte als Provokation</i> ” de Hans Robert Jaus	73
II.5.1. Despre dimensiunea istorică a literaturii	73
II.5.2. Nașterea unei noi paradigme. Modalități ale receptării productive în cadrul cunoașterii istorico-estetice	78
III. Experiența estetică la Thomas Mann și Bertolt Brecht din perspectiva dialogului cu Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich Schiller	81
III.1. Thomas Mann și abordarea sa a mitului faustic din sursa originală „ <i>Historia des D. Johann Fausten</i> ”	81
III.2. Dialogul lui Thomas Mann cu Johann Wolfgang von Goethe pornind de la constelația literară „ <i>Faust</i> ” (J. W. von Goethe) – „ <i>Doktor Faustus</i> ” (Thomas Mann)	87
III.2.1. Adrian Leverkühn, un prizonier în „patul lui Procust.”	87

III.2.2. Un monolog: De la înstrăinarea de sine până la scindarea sinelui	94
III.2.3. Diavolul ca dublură (Doppelgänger) a lui Adrian Leverkühn – Dialogul lui Thomas Mann cu Sigmund Freud?	97
III.2.4. Receptarea operei „ Faust ” în viziunea lui Thomas Mann.....	102
III.2.5. Thomas Mann și ‚convorbirea’ cu Johann Wolfgang von Goethe – o constelație ‚clasică’?	110
III.3. Aspecte centrale ale teoriei estetice și filosofice la Bertolt Brecht.....	117
III.3.1. „Teatrul modern este teatrul epic“. Revalorizarea lui Brecht a conceptului de teatru în modernitate. Referiri la „ <i>Der Messingkauf</i> ” și „ <i>Kleines Organon für das Theater</i> ”.....	117
III.3.2. Teatrul epic în contextul dialecticii și al istoriei	123
III.3.3. Orientarea lui Brecht către marxism	125
III.3.4. Dialogul lui Bertolt Brecht cu Friedrich Schiller pornind de la constelația literară „ <i>Die Jungfrau von Orléans</i> “	

(Friedrich Schiller) – „ <i>Die heilige Johanna der Schlachthöfe</i> “ (Bertolt Brecht)	128
--	-----

IV. Întrevederi, controverse și ‚convorbiri în vid’ între Thomas Mann și Bertolt Brecht în timpul exilului (1933-1946). Experiența exilului în Statele Unite ale Americii	144
---	-----

IV.1. ‚Excomunicatul’ Thomas Mann.....	144
--	-----

IV.2. ‚Pribeagul’ Bertolt Brecht.....	150
---------------------------------------	-----

IV.3. Pagini de jurnal și poezii.....	155
---------------------------------------	-----

IV.4. Corespondența	161
---------------------------	-----

V. Există dovezi de receptare și interpretare reciprocă? Dialogul dintre Thomas Mann și Bertolt Brecht	165
--	-----

VI. Concluzii	175
---------------------	-----

VII. Bibliografie	180
-------------------------	-----

Rezumat

Teza de doctorat de față urmărește, în primul rând, inaugurarea unei discuții despre legitimitatea unei noi perspective asupra esteticii receptării, concepută de Hans Robert Jauss, perspectivă care a găsit ecou la criticii literari contemporani; în acest scop, teza analizează noțiunea centrală a acestei perspective, anume receptarea productivă, precum și conceptul de dialog conform viziunii lui Hans-Georg Gadamer, aplicat la exemplul constelației literare Johann Wolfgang von Goethe-Thomas Mann-Friedrich Schiller-Bertolt Brecht. Acești patru autori au fost, de altfel, considerați de către doctorandă drept forțe centrifuge aflate în dialoguri sincronice și diacronice, îmbogățind și stimulând astfel creația literară.

Ideea că limbajul e fundament al dialecticii gândirii s-a regăsit în teoria lui Hegel despre separarea spiritului și a substanței, ceea ce a permis ulterior hermeneuticii literare să descifreze valențele dialogale ale limbajului. Dialogul intratextual și intertextual duce la mai multe posibilități de receptare și, astfel, la o transformare infinită a valențelor semantic-productive.

În acest sens, dialogul dintre Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich Schiller a fost tratat ca un *pattern* al dialogului sincron ic dintre Thomas Mann și Bertolt Brecht, dialog care s-a purtat într-o

corespondență antrenantă. Reciprocitatea pistelor de reflecție nu a dus numai la confirmarea prezenței lor în viața literară, ci chiar a incitat creativ propriile opere. Regăsim în acestea efectul de anvergură al influenței lui Johann Wolfgang von Goethe și al lui Friedrich Schiller, ceea ce justifică interesul hermeneutic pentru o analiză a procesului de receptare productivă în operele **„Doktor Faustus. Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde”** („**Doctor Faustus. Viața compozitorului german Adrian Leverkühn povestită de un prieten**”) de Thomas Mann și **„Die heilige Johanna der Schlachthöfe”** („**Sfânta Ioana a Abatoarelor**”) de Bertolt Brecht.

Chestiunea compatibilității dintre estetica efectului și aceea a receptării se dovedește a fi preocuparea centrală vizând experiența estetică și relația sa specifică cu modelul literar-istoric. În acest context, doctoranda pornește de la contribuția lui Hans Robert Jauss, pentru care dialogul dintre experiența estetică și hermeneutica literară ar putea să se afirme ca o normă estetică, în funcție de care literatura trebuie înțeleasă în orizontul istoric.

Următoarea provocare a demersului doctorandei a fost aceea de a determina modul în care Jauss, urmărind viziunea lui Hans-Georg Gadamer, abordează logica întrebării și răspunsului și, în consecință, relația dialogică a prezentului cu trecutul și felul în care prezentul poate fi înțeles ca o entitate productivă în reacția la trecut.

Autoarea constată că Jauss inversează raportul în cauză în sens gadamerian, subliniind funcția prezentului în reînnoirea istoriografiei literare, prin care însușirea trecutului se include orizontului post-constituit al înțelegerii.

Reacția critică la maniera tradițională a istoriei literare se însoțește la Jauss cu misiunea asumată de a înțelege și realiza o istorie a criticii literare ca una a receptării estetice cu accent pe efectul estetic.

De asemenea, așa cum observă doctoranda, Jauss leagă organic problema experienței literare de contextul general al practicii sociale, legătură evidențiată prin statuarea cercetării empirice a receptării. Receptarea concretă a operei îi reconstruiește individualitatea pe fondul condiționării sociale; este așadar ea însăși un proces social.

În acest cadru, analiza lui Jauss a receptării „**Iphigeniei**” a servit, prin comparația făcută între Euripide și Goethe, ca un exemplu de receptare productivă, ilustrând ideea de tragedie în cadrul economiei discursului istoric-literar.

În continuare, teza de doctorat prezintă re-constructiv „convorbirea” diacronică dintre Thomas Mann și Johann Wolfgang von Goethe și dintre Bertolt Brecht și Friedrich Schiller.

Perspectiva iluministă, definind esența umană prin deschiderea modelatoare a sinelui spre realitatea obiectivă, a permis

configurarea unor noi modele de gândire, de extracție antropocentristă, în contrast cu reprezentările dogmatic-creaționiste. Deschiderea eului spre lume antrena ideea libertății și responsabilității umane, a unei noi conștiințe de sine. Pe acest fond, doctoranda urmărește cum, în creația literară, s-a putut folosi ideea prezenței diavolului ca principiu al răului în existența lui Adrian Leverkühn și a proiecției sale asupra mentalului uman. Deși Thomas Mann nu a făcut acest lucru explicit sau nici nu a intenționat să dezvolte o paralelă cu această reflecție, doctoranda a încercat să demonstreze teza scindării sinelui și a Doppelgängerului diabolic, folosind exemplul lui Adrian Leverkühn. Pe această bază, ea a ținut seama în primul rând de construcția conceptelor psihanalitice regăsite în viziunea lui Sigmund Freud, având în vedere lucrările sale **„Das Unheimliche”** și **„Triebe und Tribschicksale”**.

În urma acestei analize, autoarea se concentrează pe receptarea faustiană, care urmărește ideea că figura literară a lui Goethe îl inspiră pe cititorul Thomas Mann către reflecție, până când are loc o contopire a orizonturilor celor doi autori. Dialogul său cu Goethe are loc astfel la nivel diacronic nu numai în **„Doktor Faustus”**, ci și în **„Lotte in Weimar”**, unde conversația imaginară dintre Lotte și Goethe indică o dorință personală a lui Mann de a-l întâlni pe marele scriitor.

În următoarea etapă a demersului doctoral au fost explicate punctele principale ale teoriei estetice și doctrinei filosofice ale lui Bertolt Brecht pe baza lucrărilor acestuia „**Kleines Organon für das Theater**” și „**Der Messingkauf**”. Receptarea operelor clasice (cum ar fi cele scrise de William Shakespeare și, mai ales, de Friedrich Schiller), precum și resemnificarea lor estetică de către Brecht au fost sancționate de critici, în mod reductiv, ca expresie a transmutării pe terenul artei a ideii marxiste a luptei de clasă. Or Brecht, deși nu s-a conceput pe sine ca proletar, ci, mai degrabă, ca pretins discipol al marxismului, mai ales prin întâlnirea cu Karl Korsch, a ridicat, în fapt, stindardul unei umanități concrete în lupta cu înstrăinările brutale ale capitalismului și, prin urmare, a sperat să contribuie la ameliorarea societății, acolo unde era posibil.

În cadrul acestui tip de tradiție literară revalorizatoare, Brecht a dezvoltat forme de lucru teoretice și practice care corespund teoriei sale despre potențialul revalorizant al operelor clasice, sugerând, astfel, și o anumită dependență creativă față de sursele literare. Astfel, piesa de teatru „**Die heilige Johanna der Schlachthöfe**” este inclusă în cercul pieselor literare inspirate din istorie și lucrări clasice, al căror punct de plecare este „**Die Jungfrau von Orléans**” de Friedrich Schiller. Bertolt Brecht s-a aflat mereu în căutarea unui nou ‚material de prelucrare’ și a dorit să ofere ‚cetățenilor’ un alt tip de teatru - unul care șochează și

abordează problemele eterne ale societății (a se vedea, de exemplu, noțiunea de actualizare) nu printr-o simplă prelucrare a operelor clasicilor, ci prin adaptarea materialului literar într-o lucrare, devenită astfel originală: în cazul de față, „**Die heilige Johanna der Schlachthöfe**”.

În partea finală a excursului său, doctoranda problematizează asupra modalităților estetic-dialogale între cele mai proeminente figuri ale literaturii germane din secolul XX, făcând posibil procesul de fuziune a orizonturilor de înțelegere în temeiul receptării productive.

În ceea ce privește relația lui Thomas Mann cu Bertolt Brecht în exil, s-ar putea susține că pentru acesta din urmă Thomas Mann este unul dintre inamicii de clasă care au influență politică și suprimă orice progres (în acest caz, cooperarea pentru sprijinirea unei Germanii libere). În retrospectivă, pare de la sine înțeles că Brecht și-a câștigat convingerea despre efectul ‚dăunător’ al lui Thomas Mann într-un moment în care a început să învețe, cu ajutorul doctrinei marxiste, să facă distincția între bine și rău sau drept și nedrept. Convingerea lui a fost că Thomas Mann aparține unei epoci diferite, a epocii burgheziei putrede, și acest fapt ar fi de netolerat. Pe de altă parte, Thomas Mann nu este, nici el, entuziasmat să renunțe la confruntările tensionate cu Bertolt Brecht. Mann se consideră mai mult un reprezentant al unei concepții

burgheze față de viață, deși o vede îndepărtându-se de bunătate și compasiune.

Controversele lor, în pofida accentelor negativiste, nu au blocat mișcarea de idei și producția literară, ci dimpotrivă, au provocat – chiar în forma-limită a „convorbirilor în vid” – căutări și răspunsuri adecvate noilor provocări din câmpul creației literare și a ideologiei ei.

În concluzie, atât scriitorii cât și operele analizate sunt considerate rezultate de succes ale receptării productive, dar și ale depășirii clasicismului de la Weimar, profesând în același timp idealuri politice și estetice care i-au eliberat în egală măsură, creând noi temeuri de viață pentru fiecare dintre autori. Fascinația lor pentru experiența istorică, care a dus de fapt la contopirea orizonturilor lor ca cititori și receptori cu cele ai lui Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich Schiller, a fost numitorul comun care i-a plasat într-o convorbire spirituală cu efecte estetic productive.

Se adeverește astfel că „trecutul” estetic este componentă creativă a prezentului în măsura în care acesta din urmă s-a profilat ca germene în cuprinsul celui dintâi pentru a se împlini ca depășire a acestuia; prezentul creativ modelează astfel propriul trecut. Și o face nu ca imperativ abstract, ci tocmai prin această funcție modelatoare a receptării productive, invocată analitic de doctorandă.

Continuitatea spiritului și a operelor ce îl obiectivează valoric este expresia pendulării mereu reluate dialogal între etapele creației culturale. Analiza de caz întreprinsă de doctorandă, cu ilustrări concrete din istoria literară, vine tocmai să evidențieze acest adevăr fundamental.